

JALOLIDDIN RUMIYNING ISLOM DINI TAFAKKURIGA QO'SHGAN HISSASI VA "ICHINDAGI ICHINDADUR" ASARI HAQIDA

Ilmiy rahbar: Samatov X. U.

Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Samarqand filiali

Anorov Rasulberdi
AX23-08 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jaloliddin Rumiyning hayot yollari, islom dini tafakkuriga qo'shgan hissalar va "Ichindagi ichindadur" asari haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: islom, din, masnaviy, g'azal, ruboiy, devon, ilm, ma'rifat. Rumi Jaloliddin (1207, Balx — 1273, Ko'nya) — shoir va mutafakkir. Tasavvufdagi mavlaviya tariqatining asoschisi. Arab, fors va turkiy tillarida ijod qilgan. Otasi Bahouddin Valad sufiylar va fiqh donishmandi bo'lgan. Shu bois ham sulton Muhammad Xorazmshoh (1199—1220) saroyga taklif etgan. Pekin Valad uning taklifini rad etib, maktabdorlik hamda ilmiy-ijodiy ish bilan mashg'ul bo'lgan. Xorazmshoh bilan kelisholmagan Valad haj safari bahonasida oilasi bilan Balx shahrini tark etgan. Rumi Makka yo'lida Fariddin Attor bilan uchrashgan. 1220-yil Rum sultoni Alouddin Kayqubod I ning da'vati bilan Ko'nya (Kichik Osiyo) ga kelgan. Rumi Halab, Damashq va Bag'dod madrasalarida o'qigan, mudarrislik qilgan.

Rumi shaxsiyati kamolotida shoir va shayx Shams Tabriziyning o'rni katta. U 3 yil Rumiya dars beradi: falsafa, xususan, so'fiylik ta'limotini o'rgatadi. Shoirning o'zi ham bir baytida "Agar Attor menga ruh baxsh etgan bo'lsa, Shamsi Tabriziy tilsim kalitini tutqazdi", degan. 1244-yil Rumi ustozini nihoyatda hurmat qilgani uchun o'z g'azallarida "Shamsi Tabriziy", "Shamsi" taxalluslarini qo'llay boshlagan. Shoir g'azallarining "Shamsi Tabriziy devoni" nomi bilan shuhrat qozonishining boisi ham shunda [42 ming baytli "Devoni Kabir" ("Ulug' devon")ning ikkinchi nomi "Devoni Shamsi Tabriziy"].¹

¹ https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Rumi_Jaloliddin

Ilmiy doiralarda uni goh Kant, goh Spinoza, goh Hegel kabi faylasuflar bilan qiyoslaydilar. Ammo Mavlono Rumiylar hech kimga o'xshamaydi. U muazzam Sharq tafakkurining mo'jizali bir haykalidir, unda tasavvuf taraqqiyoti ham, ilmu hikmat va falsafa ham, she'riyat va ma'naviyat ham birlashib, oliy ko'rinishda namoyon bo'ladi. Jaloliddin Rumiylar o'zidan keyingi Sharq she'riyati, fikriy va ma'naviy taraqqiyotiga ulkan ta'sir o'tkazgan ijodkoridir. Alisher Navoiylar uni ilohiy ishq kuychisi, buyuklikning ko'z ilg'amas cho'qqisi deb sharaflaydi. Mavlono Jaloliddin Rumiylarning ilmiy va adabiy merosi g'oyat katta. G'azal, masnaviy va ruboiylarini o'z ichiga oladigan „Devoni kabir“ („Ulug' devon“)da uch mingdan ortiq she'r bor. Falsafiy-so'fiyona mushohadalar, ruhiyat dialektikasini kashf etib, inson aqlini lol qoldiradigan teranlik bilan yozilgan „Masnaviy-ma'naviy“ ham bir necha ming baytdan iborat. Bundan tashqari, „Maktubot“, „Fihi mo' fihiy“ („Ichindagi ichindadir“) nomli asarlari ham mavjud.²

Rumiylarning asarlari asosan fors tilida yozilgan, ammo ba'zida she'r yozishda u turk, arab va yunon tillaridan ham foydalangan. Uning Konyada yozilgan „Masnaviy ma'naviy“ asari fors tilidagi eng buyuk asarlardan biri hisoblanadi. Mavlono Jaloliddin Rumiylar — jumla bashariyat nomini hamisha iftixor ila tilga oladigan buyuk ijodkor, betimsol alloma, uning „Masnaviyi ma'naviy“ asari esa teran hayotiy o'g'itlar, bebaho hikmatu haqiqatlar xazinasidir. Uning asarlari bugungi kunda buyuk Eronda va fors tilida so'zlashadigan dunyoda asl tilda keng o'qiladi. Uning asarlari tarjimalari, ayniqsa Turkiya, Ozarbayjon, AQSh va Janubiy Osiyoda juda mashhur. Uning she'riyati nafaqat fors adabiyotiga, balki Usmonli turk, Chagatay, urdu va pashtu adabiy an'analari ham ta'sir ko'rsatdi.³

„Ichindagi ichindadir“ asari haqida

Bu asar insonni fikrlashga, fikrlash orqali o'zligini, o'zligi orqali Haqni — Yaratganni tushunishga undaydi. Shuning uchun ham «Ichindagi ichindadir»ga bir marta oshno bo'lgan ko'zi ochiq insonki bor, umrbod undan ayrilmasam, deydi. Chunki asar, avvalo, o'sha inson haqida — siz haqingizda, men haqimda, umuman, hammamiz haqimizda. Bizning o'zligimizni bilishimiz haqida. Axir olamda bundan qiziqarliroq, bundan muhimroq yana nima bor? Mashoyixlar «O'zini bilgan avliyo bo'ladi» deya bejiz aytishmagan. Hazratning o'zi shunday deydi: «Rivoyat qiladilarki, bir podshoh o'g'lini hunarmandlar to'piga qo'shib qo'yibdi. Ular bolaga turli bilimlardan, jumladan, ilmu nujumdan dars berishibdi. Shoh o'g'li butunlay

² „Краткая биография Джалаладдина Руми (30 сентября 1207 - 17 декабря 1273).“

³ https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Jaloliddin_Rumi

ahmoq bo'lgani holda o'ziga o'rgatilgan narsalarni puxta egallab olibdi. Kunlardan bir kun podshoh uni imtihon qilmoq uchun hovuchiga uzugini berkitib, o'g'liga «Bunda ne bor?» debdi. Bola «Qo'lingdagi dumaloq, sariq va ichi bo'sh narsadir» degach, hukmdor hayratda qolib «Alomatlarini to'g'ri aytding, ismini ayt» deb buyuribdi. O'g'il «G'alvir bo'lsa kerak» deb javob beradi. Podshoh «Olga tahsilning sharofati bilan meni hayron etib alomat — belgilarni aniq ayting-u, ammo g'alvirning hovuchga sig'masligiga qanday qilib farosating yetmadi?» dedi afsus chekib.

Xuddi shunday, — deb davom etadi Rumiylar hazratlari — zamonamiz olimlari ham qilni qirq yoradilar, o'zlariga bog'liq bo'lmagan narsalarni juda yaxshi biladilar, ammo o'ta muhim, o'zlari uchun qolgan barcha narsalardan yanada yaqin bo'lganni, ya'ni o'zlarini bilmaydilar. Hamma narsadan yaqin bo'lgan borliq bu — ularning menligi». Mavlono Rumiylar insonni, avvalo, ko'zini ochishga va ochilgan ko'zlar bilan o'z mohiyatiga nazar tashlashga undaydiki, bu bilan ul valiy zot insonning o'zi bir butun olam — kichik olam ekanligini uqtiradi.

«Ichindagi ichindadur» asari ulug'vorlik va soddalikning bir makonu bir zamonda sig'ishib yashashning go'zal namunasi. Albatta, komil inson — avliyolik asrori haqida ko'plab olimu fuzalolarning xilma-xil asarlari mavjud. Lekin ularning ayrimlarini mutolaa qilarkanmiz, o'zimizni xuddi ertak o'qiyotgan boladek sezamiz. Chunki ularda tasvirlangan avliyo yoki komil inson go'yo osmonda uchib yurgan erkin qushchayu, siz biz zindonda — temir panjaradan uni umidsizligini kuzatib yotgan maxbus. Qushning ozodligidan, charx urib aylanishidan, baxtidan maxbusga ne naf? Qaytaga u ana shunday hur parvozi bilan bu bechoraning o'z holiga ko'nikib ketishiga to'sqinlik qilib, iztirobini orttiradi, xolos. Rumiylar esa unday emas. Rumiylar shohu gadoga ham, olimu avomga ham birdek xitob qiladi. Va har kimning qarshisiga o'z hikmatlaridan bir ko'prik tashlab, boshqalar nima desa deyaversin, lekin sening ham bu yo'ldan o'tishga haqqing bor, ki sen ham undan o'tishga munosib va qodirsan, faqat g'ayrat qil-da, kel!» deydi go'yo. Boshqacha aytsak, Jaloliddin Rumiylarning «Ichindagi ichindadur» asari insonlik va ilohiylik o'rtasiga qo'yilgan mustahkam ko'prikdir.

Rumiylar bir millat, bir jamiyat yoki bir zamongagina taalluqli qilmay, uni hamma uchun va hamma zamonlar uchun qadrlil aylagan asos ham shunda — hazratning sifat va alomatlariga emas, balki mohiyatga — insonning o'zagiga e'tibor berganligi bilan izohlansa, ajabmas. Chunki zohir — tashqi ko'rinishga qaralganda insonlar har xil, ularning mohiyati ildizi, tabiati, ehtiyojlari, borar joyi... esa mushtarak. Shunga ko'ra inson qaysi millat, qaysi jamiyat, qaysi guruh va qaysi

zamonga aloqadorligidan qat'i nazar, o'ziga tegishli mavzular teran va asosli tarzda talqin qilinganidan Rumiylar asarlari atrofida go'yo bir oilaning farzandlariday to'planishadi. Buning uchun kishida ma'lum bir tayyorgarlik, yuqori ruhiy-ma'naviy daraja zarur, albatta. Ya'ni Rumiyni tushunish uchun u yongan gulxanning hech qursa bir uchquni o'quvchining ko'ngliga tushgan bo'lishi juda ham muhim. Shunda u mohiyat asroridan voqif bo'la borarkan, o'zini Inson o'laroq his etadi! Dunyoga kelishdan muddao «yo'lini qilib kun kechirish — yeb, ichib, nasl qoldirib o'tish» kabi biologik ehtiyojlarni qondirib yashashdangina iborat bo'lmay, aksincha, bular vositayu, maqsad — ruhoniylar, demakki, insoniy ekanligini qalban anglaydi.

Mohiyatdan so'z ochib Mavlono Rumiylar quyidagi savol-javobni keltiradi:

Dediki: «Onangni nechun o'ldirding?» Dedi: «Unga yarashmagan bir ishni ko'rdim». Dediki: «Ammo onangni emas, yetti yot begonani o'ldirsang bo'lmasmidi?» Dedi: «Har kuni bittadan o'ldirayinmi?»

Hazrat bu o'rinda inson gumrohligining tub sababi — nafs haqida so'z yurita turib, demoqchi bo'ladi: sen hadeb qilmishlaringning oqibatini daf etishga, ularni u yoki bu shaklda xaspo'shlashga behuda urinaverma, balki mohiyatga teran ko'z-la nazar sol-da, asos bo'lgan nafsingni (onani) jilovla, toki u tufayli har kuni har kim bilan yoqalashishga o'rin qolmasin!

Hazrat o'gitlaridagi yana bir jihatga alohida to'xtalib o'tmoq joiz. Bu ham bo'lsa — ruh va jism o'rtasidagi muvozanat masalasi. Bizdan ko'pchiligimiz shundaymizki, ruh haqida gapirilsa (garchi bu borada insonga kam ilm berilgan esa-da) darhol ruhparast bo'lishga tirishamiz, qolgan vaqtlarda esa o'z-o'zidan jism bandalariga aylanib qolganimizni o'zimiz ham sezmaymiz. Asli haqiqat nimadan iborat? Yana ham to'g'rirog'i, qanday holda biz haqiqatga eng ko'p yaqin borgan bo'lamiz? Agar savolni shunday qo'yish mumkin bo'lsa, javobni yana Rumiylar hazratlaridan eshitamiz: «Agar danakni chaqib, mag'izini eksang, unmaydi. Agar qobig'i bilan birga tuproqqa qadasang-chi, unish hodisasi yuz beradi». Danak mag'izini ruhu, qobig'ini jism deb olinsa, demak, inson bolasi biron maqsadga yetishmak uchun har ikki asosga suyanishi zarur. Aks holda maqsad hosil bo'lmas. Modomiki shunday ekan, odamzod yashash va kelajakka intilish asnosida har qanday bir tomonlamalikdan, goh u yon, goh bu yonga og'ib ketishlardan tiyilib, ana o'sha oltin o'rtalik boshini tutmog'i zarur keladi.

Axir payg'ambarimizning hech qachon o'lmaydigandek bu dunyo uchun, ertaga o'ladigandek oxirat uchun yasha degan o'gitlari ham mohiyatan yuqoridagilarga hamohang jaranglamaydimi! Axir ochiq ko'z bilan hayotni kuzatuvchi hassos qalb va aql egalari ham ayni haqiqatga bot-bot duch keladilar-ku!..

Mana shuning uchun ham qariyb 700 yil avval yaratilgan bo‘lishiga qaramay, Rumiylar asarlaridan hayot nafasi esadi deging kelaveradi. Zero, hazratning o‘zlari tafakkurning har qanday mahdudligini yorib o‘tishga qaratilgan keskir so‘zlar «insonning botini – hurriyat olami» ekanligini anglashga da’vat etadi va shunga undayveradi.⁴

Mavlono Rumiylar bizga yetuk inson qanaqa ekanligini anglatibgina qolmay, komil inson bo‘lishimizga ko‘plab nasihatlar va hikmatlar bitib ketganlar. Jaloliddin Rumiylar odamlarga o‘zligini tanishi darsini beradi. Xalqni to‘g‘ri yo‘lga hidoyat qiladi. Uning barcha asarlarida futuvvat va muhabbat doim rahnamolik qilgan va u bularni hamma uchun talqin qilgandir.

Mavlono Jaloliddin o‘zining shohasari va serma‘no jilodar so‘zlari orqali barcha qalblarga yo‘l topib borgan, o‘zi esa borliqda doim Komil insonni izini izlardir. U insonni Haqq taolloning buyuk yaratilgan maxluqoti deb bilar edi. Uning zehnda Tangrining yaratgan bacha odamlari o‘rtasida hech qanday farq qo‘ymasdi. Uning uchun musulmonu nasroniy, yahudiyu hind ham birday edi. U borliqning obodligini tinchlik totuvlikda, Insonning ma‘naviy kamolotidagi hurfikrlilikda, birodarliku birdamlikda, tengliku totuvlikda ko‘rardi. Uning bunday durdona falsafiy fikrlari yeru osmonni bir-birining panohiga mo‘htojligiyu bir-birisiz tasavvur qilishning imkoni yo‘qligigachadir.

Jaloliddin Rumiylarning maqsadi har bir inson qalbidagi ilohiy muhabbatni his ettirish va uni avj oldirishdir. Aynan shu muhabbat nuri insonga asosiy ruhiy ozuqa beradi va inson atrofidagi barcha narsalarning yashiringan go‘zal siymosini ko‘rishga imkoniyat yaratadi Bu go‘zallik esa butun olamning naqshi bo‘lib, unda Allohning jamoli yashiringan. Lekin bu go‘zallik niqob ostida yashiringan. Faqat inson qalbidagi muhabbat hissiyoti bu niqoblarni ochib tashlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Краткая биография Джалаладдина Руми (30 сентября 1207 - 17 декабря 1273).“
2. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Rumiylar_Jaloliddin
3. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Jaloliddin_Rumiylar
4. <https://kh-davron.uz/>

⁴ <https://kh-davron.uz/>

5. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 175-179.
6. Samatov, Khurshid. "Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society." Theoretical & Applied Science 2 (2016): 175-179.
7. Samatov, K. (2016). Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society. Theoretical & Applied Science, (2), 175-179.
8. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction. – 2021.
9. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction." (2021).
10. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction.
11. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani) //European Scholar Journal. – 2021. – T. 2. – №. 11. – C. 45-48.
12. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani)." European Scholar Journal 2.11 (2021): 45-48.
13. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani). European Scholar Journal, 2(11), 45-48.
14. "JALOLIDDIN RUMIY FALSAFASIDA INSON MUAMMOSI" Tahmina Shodmonovna Vohidova maqolasi

